

MƏLAHƏT MÜRSƏLOVA
Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası
AZ 1000, Bakı şəhəri, Səbail rayonu, Z.Əliyeva küçəsi 18
dilchilik2001@gmail.com

İNGİLİS DİLİNDƏ MODAL FEİLLƏRİN FUNKSIYALARI

Xülasə

Məqalə ingilis dilinin morfolojiyasında mühüm və əhəmiyyətli yeri olan modal feillərin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Bəllidir ki, modallığın tədqiqi problemi uzun bir inkişaf yolu keçmişdir. İstər Azərbaycan, istərsə də ingilis dilləri üçün modallıq yeni bir hadisə deyildir. Azərbaycan və ingilis dilləri müxtəlif dil ailələrinə mənsubdurlar. Buna görə də, söyləmək lazımdır ki, modallıq bu dillər üçün ümumi səciyyəvi xüsusiyyət hesab oluna bilər. Hətta modallıq kateqoriyası fərqli sistemli dillərdə ünsiyyəti təmin edən ən mühüm dil hadisələrindən hesab olunur. Məqalədə müəllif əvvəlcə dildəki modallıq kateqoriyasına aydınlıq gətirir. Modallığın Azərbaycan dilçiliyində tədqiq tarixinə nəzər salır. Daha sonra isə tədqiqatın obyektinə müraciət edir. Yəni ingilis dilindəki modallıq kateqoriyasını öyrənir. Məlum olur ki, ingilis dilində modallıq kateqoriyasının göstəricilərindən biri modal feillərdir. Müasir ingilis dilində əsas səkkiz modal feil mövcuddur: can, may, must, shall, will, ought, need, dare. Maraqlıdır ki, ötən əsrin əllinci illərində nəşr olunmuş dərsliklərdə modal feillər kimi yalnız can (could), may (might), must, ought, need kimi feillər təqdim edilir, shall, will kimi feillər isə köməkçi feillər – auxiliary verbs kimi tədqiq olunur. Bu da onunla izah oluna bilər ki, əslində modal feillər semantik səciyyəsinə görə tam məzmunlu feillərə, sintaktik cəhətlərinə görə isə köməkçi feillərə yaxındır. Bəzi mənbələrdə ingilis dilindəki to be və to have feillərinin şəxssiz formaları da modal feil hesab edilir. Məqalənin sonunda isə müəllif bütün söylənilənləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlir ki, ingilis dilində modal sözlər, və xüsusilə modal feillər digər feillərdən onunla fərqlənir ki, onlar müstəqil işlənmirlər, konkret hərəkəti və ya konkret vəziyyəti ifadə edə bilmirlər, onlar sadəcə həmin hərəkət və ya vəziyyətin modallığını, yəni danışanın həmin hərəkətə və vəziyyətə münasibətini bildirirlər.

Açar sözlər: ingilis dili, modallıq, feil, qrammatika, kateqoriya

Dilçilik elmində mühüm əhəmiyyət kəsb edən kateqoriyalardan biri **modallıqdır**. Dilçilik ədəbiyyatında modallığa kifayət qədər tərif verilmiş, bu kateqoriyanın mahiyyəti və özünəməxsus xüsusiyyətləri müxtəlif aspektlərdən araşdırılmışdır. Azərbaycan dilçiliyi də bu cəhətdən istisna deyildir. Belə ki, respublikamızda dilçilik sahəsində tədqiqat aparmış dilçi-alimlər istər eyni sistemli, istərsə də müxtəlif sistemli dillərdə modallıq kateqoriyasının təzahür formalarına toxunmuşlar. Məsələn, M.Hüseynzadə, M.Adilov, A.Aslanov, Z.Budaqova, F.Hüseynov, F.Ağayeva, O.Musayev və b. modallığın səciyyəvi cəhətlərinə toxunmuşlar. Müqayisəli dilçilikdə modallıq kateqoriyasının tədqiqi isə çağdaş Azərbaycan dilçiliyində ayrıca bir tədqiqat istiqamətidir, söyləsək, zənnimcə, heç bir mübaligəyə yol vermiş olmarıq. Bu istiqamətdə xüsusilə müqayisə müstəvisinə Azərbaycan və ingilis dillərindəki modallıq kateqoriyalarının qarşılaşdırılması gətirilir. Bu problem çoxsaylı məqalələrin, dissertasiyaların və monoqrafiyaların tədqiqat obyektinə çevrilmişdir (*Bax: Abbasova E. Azərbaycan və ingilis dillərində predikativlik və modallıq (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında). Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2011, 21 s.; Müslümova G. İngilis və Azərbaycan dillərində modallıq intonasiyasının qarşılıqlı müqayisəli tədqiqi. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, 2013, 20*

s.; Алекберзаде С. *Модальность как семантико-грамматическая категория в разносистемных языках (на материале английского, русского языков)*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Баку: Азербайджанский Университет Языков, 21 с.; İsmayilov R. *Bədii mətnin strukturunda subyektiv-qiyəmtəndirici modallıq (ingilisdilli nəsr nümunələri əsasında)*. *Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı*. Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, 2007, 22 s.; Qaraşova Y. *İngilis və Azərbaycan modallığının struktur-semantik tədqiqi // Bakı Dövlət Universiteti İlahiyyat fakültəsinin elmi məcmuəsi, Bakı, №10, sentyabr, 2008, s. 384-391 və s.*). Bu sahədə mükəmməl tədqiqatlardan biri F.Cahangirovun “İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi” monoqrafiyası sayıla bilər (1).

Dünya dilçiliyi də bu cəhətdən istisna deyildir. Germanistika sahəsində tədqiqat aparan minlərlə tədqiqatçı müxtəlif sistemli dillərdə kateqoriyaları, o cümlədən, modallıq kateqoriyasını araşdırmışlar. Bu sahədə ən məhsuldar tədqiqatçıların əsərlərinin qısa xülasəsi və təhlili F.Cahangirovun sözügedən əsərində aparılmışdır.

Modallıq kateqoriyası barədə ümumi məlumat. Dilçilik ədəbiyyatında modallığa verilən təriflərə nəzər salmaq. Dilçilik terminlərin sanballı sorğu lüğətində modallığın tərfi bu şəkildədir: “Modallıq- danışanın ifadə olunan fikrə münasibətini, ifadə olunan fikrin obyektiv varlığa münasibətini əks etdirən qrammatik-semantik kateqoriya. İfade olunan fikir məzmunca real, ya da qeyri-real, ya mümkün, ya da qeyri-mümkün, ya arzu olunan, ya da arzu olunmayan, ya zəruri, ya da ehtimali şəkildə və s. anlaşıla, işlənilə bilər. Zaman və şəxs mənalari ilə modal məna birləşib predikativlik kateqoriyası əmələ gətirir. Modallıq anlayışı qrammatik və leksik vasitələrin (fel formalari, modal sözlər, intonasiya, ədatlar) köməyi ilə ifadə olunur” (2, 164). 2006–ci ildə işıq üzü görmüş “Dilçilik ensiklopediyası”nda modallıq yuxarıda barəsində yuxarıda verdiyimiz izahlar eynilə təkrar edilir (3, 444). A.B.Şapironun fikrincə, modallıq cümlənin əsas əlamətlərindən biridir və modallıq olmadan heç bir cümlə qulrula bilməz. Müəllif belə hesab edir ki, cümlənin əsasını predikativlik və modallıq təşkil edir və cümlədə xəbər və mübtədanın münasibətini göstərən əlamətlərdən başqa modallığın da əlaməti olmalıdır. Amma bununla yanaşı, xəbərlik forması olmayan, lakin modallıq əlamətləri olan xüsusi cümlələr vardır (4, 21). Prof. M.Hüseynzadənin gəldiyi qənaətə görə, modal sözlər nə əsas nitq hissəsinə, nə də köməkçi nitq hissəsinə aid edilə bilməz. Müəllifə görə, onlar əsas nitq hissələrindən əmələ gəlsələr də, artıq lüğəti mənalari olmur, bütün cümləyə, ya da cümlənin bir hissəsinə modallıq verən söz vəzifəsini daşıyırlar. M.Hüseynzadə modallığı müəyyən bir iş, hadisə, əşya, əlamət və keyfiyyət haqqında verilən hökmün gerçəkliyini, həqiqiliyini ya təsdiq, ya da inkar edən bir məntiqi-qrammatik kateqoriya hesab edir (5, 352). F.Cahangirov isə bu xüsusda yazır: “Qrammatik kateqoriya kimi modallıq danışanın nitq prosesində ifadə olunmuş fikrə münasibətini bildirən nitq hissəsidir. Münasibət bütöv fikrin amısına və ya onun ayrı-ayrı hissələrinə aid ola bilər. Qrammatik baxımdan bu fikir müxtəlif səciyyəli və istiqamətli ola bilər” (1, 10).

Modallığın ifadə vasitələrinə gəlincə isə söyləmək lazımdır ki, onun müxtəlif ifadə yolları vardır. Amma ən əsas iki yolu – leksik və qrammatik ifadə formalari mövcuddur. Modal sözlər leksik ifadə yollarının əsas göstəricisi sayılır. Feil şəkilləri isə qrammatik ifadə yollarındandır. Bundan əlavə, morfoloji ifadə yolları da vardır ki, onlar feilin şəkillərində istifadə olunan qrammatik vasitələri ehtiva edir.

Bundan əlavə, modallıq obyektiv və subyektiv olmaqla iki yerə bölünür. Obyektiv modallıq dedikdə, ifadə olunan fikrin obyektiv reallığa münasibəti, subyektiv modallıq dedikdə isə, ifadə olunan fikrə danışanın münasibəti nəzərdə tutulur. Dünya dilçiliyində belə bir fikir vardır ki, obyektiv modallıq bütün söylnilən fikirlər üçün zəruri və məcburidir, subyektiv modallıq isə fakultativ səciyyə daşıyır.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi modallıq kateqoriyasını ən ardıcıl araşdıran prof. F.Cahangirov isə modallığa bu şəkildə yanaşır: “Məsələ burasındadır ki, modallıq kateqoriyası müxtəlif sistemli dillərdə ünsiyyəti təmin edən ən mühüm dil hadisələrindəndir. Bu kateqoriya dilin ifadə planından tutmuş onun məzmun planınadək, dilin adlandırma (işərtmə) funksiyasından

tutmuş onun ifadə etmə (kommunikativ) funksiyasına qədər bir çox məsələləri əhatə edir” (1, 6). Onun tədqiqatında maraqlı bir təsnifata da rast gəlmək mümkündür:

“Ayrı-ayrı dil ailələrinə aid materialların araşdırılması nəticəsində deyilən fikrə münasibəti aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- təsdiqedicə və ya inkaredicə modallıq;
- obyektiv və ya subyektiv modallıq;
- həqiqi və ya qeyri-həqiqi (*yalan*) modallıq;
- real və ya qeyri-real modallıq;
- arzuolunan və ya arzuolunmaz modallıq;
- ehtimal olunan və ehtimal olunmaz modallıq;
- zəruri və ya qeyri-zəruri modallıq;
- vacib və ya qeyri-vacib modallıq;
- zaman modallığı.

Göstərilənlərdən əlavə, subyektiv modallığın daha bir neçə mənə qrupunu göstərmək olar:

- əminlik və ya inamsızlıq bildirənlər;
- müəyyənlik və ya qeyri-müəyyənlik bildirənlər;
- ekspressivlik, gücləndirmə və ya zəiflətmə mənəsi bildirənlər (1, 10).

İngilis dilində modallığın təzahür formaları. İngilis dilində də modallığın semantikasi yuxarıda verdiyimiz bütün şərhlərə uyğun şəkildədir. İngilis dilində modallığın ifadə vasitələri ara sözlər və modal sözlərdir. Bu dilin morfoloqiyasının ardıcıl tədqiqatçılarından sayılan A.Smirnitski sözügedən dildə modallığın ifadə vasitələri kimi çıxış edən ara və modal sözləri sinonim kimi götürür və qeyd edir ki, bu sözlər bütün hallarda danışanın ifadə olunana münasibətini, onun verdiyi qiyməti bildirir (6, 9).

İngilis dilində modallığın əsas ifadə vasitələrindən biri **modal feillər** hesab edilir. Modal feillər əsasən məsdərlə işlənir və hərəkətin mümkünlüyünü, qeyri-mümkünlüyünü, gərəkliliyini, vacibliyini, lazımlılığını və digər aspektləri bildirir. Modal feilləri digər feillərdən fərqləndirən bir sıra xüsusiyyətlər mövcuddur. Bunlardan birincisi ondan ibarətdir ki, ingilis dilindəki modal feillərin qrammatik xüsusiyyətləri məhduddur və onlar çox zaman əsas qrammatik xüsusiyyətə malik olmurlar. Məsələn, digər feillərdən fərqli olaraq, modal feillər indiki zamanın qeyri-müəyyən formasında üçüncü şəxs təkində *-s* şəkilçisi qəbul etməirlər. Bundan əlavə, onların məsdər və analitik formaları olmur. Prof. O.Musayev qeyd edir ki, bu səbəblərdən ingilis dilində modal feillərə naqis feillər – defective verbs deyirlər (7, 182).

İngilis dilində modal feilləri digər feillərdən fərqləndirən cəhətləri semantik və sintaktik və morfoloji olaraq üç yerə ayırmaq mümkündür.

Semantik cəhətdən fərqlilik ondan ibarətdir ki, modal feillər adi feillərdən fərqli olaraq nə hərəkət, nə vəziyyət ifadə də bilmir, əsasən ehtimal, imkan, vaciblik, təəccüb, şübhə, məqsəd, arzu, istək və emosional vəziyyətlə bağlı digər modal mənələrə malik olur. Əslində bu mənənin özü də modal feildən sonra gələn feilin məsdər formasında olan sözdə olur. Bu zaman məsdər to hissəciyi olmadan işlədilir.

Sintaktik cəhətdən isə modal sözlər köməkçi sözlərə yaxınlaşır, cümlənin müstəqil üzvü ola bilmir. Onlar məsdərlə bir yerdə işlədilir və ancaq onunla bir yerdə mürəkkəb modal xəbəri (ingilis dilində buna modal compound predikate deyirlər) yaradır.

Morfoloji cəhətdən də modal feillər naqis sayılır. Çünki onlarda adi feillər xas bir çox formalar olmur. Məsələn, modal feillərin

- təsriflənməyən formaları olmur (infinitive, participle, gerund);
- gələcək zaman formaları olmur;
- perfect zaman formaları olmur;
- “to do” köməkçi feili olmadan da sual və inkarlıq konstruksiyaları yarada bilirlər;
- yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, üçüncü şəxs təkində *-(e)s* şəkilçisi qəbul etməirlər;
- əmr şəkilləri olmur;

- modal feillərin böyük əksəriyyəti birdən çox mənaya malik olur və modallığın fərqli çalarlarını ifadə edə bilər və s.

İngilis dilindəki modal feillər aşağıdakı səciyyəvi cəhətlərə malikdir:

-məzmununa görə modaldırlar;

- funksiyalarına görə köməkçidirlər;

-formalarına görə naqisdirlər;

-feillər sistemində köməkçi feillərlə tam məzmunlu feillər arasında orta yer tuturlar.

Müasir ingilis dilində əsas səkkiz modal feil mövcuddur: can, may, must, shall, will, ought, need, dare. Maraqlıdır ki, ötən əsrin əllinci illərində nəşr olunmuş dərsliklərdə modal feillər kimi yalnız can (could), may (might), must, ought, need kimi feillər təqdim edilir, shall, will kimi feillər isə köməkçi feillər – auxiliary verbs kimi tədqiq olunur (8, 194). Bu da onunla izah oluna bilər ki, əslində modal feillər semantik səciyyəsinə görə tam məzmunlu feillərə, sintaktik cəhətlərinə görə isə köməkçi feillərə yaxındır. Bəzi mənbələrdə ingilis dilindəki to be və to have feillərinin şəxssiz formaları da modal feil hesab edilir.

Nəticə. Beləliklə, bütün söylənilənləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, ingilis dilində modal sözlər, və xüsusilə modal feillər digər feillərdən onunla fərqlənir ki, onlar müstəqil işlənmirlər, konkret hərəkəti və ya konkret vəziyyəti ifadə edə bilmirlər, onlar sadəcə həmin hərəkət və ya vəziyyətin modallığını, yəni danışanın həmin hərəkətə və vəziyyətə münasibətini bildirirlər.

Ədəbiyyat

1. Cahangirov F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi (müqayisəli-tipoloji tədqiqat). Bakı: Elm, 2005
2. Adilov M., Verdiyeva Z., Ağayeva F. İzahlı dilçilik terminləri. Bakı: Maarif, 1989, 364 s.
3. Dilçilik ensiklopediyası. I cild. Bakı: Mütərcim, 2006, 524 s.
4. Шапиро А.Б. Модальность и предикативность как признаки предложения в современном русском языке. “Научные доклады высшей школы. Филологические науки”, 1958, №4, с. 20-26.
5. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: Maarif, 1973, 358 s.
6. Смирницкий А.И. Морфология английского языка, М., Изд-во лит. на иностр. языке. 1959, с. 395
7. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı: Maarif, 1979, 360 s.
8. Израилевич Е., Качалова К. Практическая грамматика английского языка. Москва: Внешторгиздат, 1954, 555 с.

M.Мурсалова

Функции модальных глаголов на английском языке

Резюме

Статья посвящена изучению модальных глаголов, которые обладают важным значением в морфологии английского языка. Очевидно, что проблема исследования модальности прошла долгий путь развития. Модальность для азербайджанского и английского языков не является новым явлением. Азербайджанский и английские языки принадлежат к разным языковым семьям. Поэтому модальность можно считать общей характеристикой этих языков. Даже категория модальности считается одним из наиболее важных языковых событий, которые общаются на разных систематических языках. В статье автор сначала уточняет категорию модальности и ее место в структуре языка. Рассматривает историю ее исследования в азербайджанской лингвистике. Затем он обращается к предмету исследования. То есть он изучает модальность на английском языке. Оказывается что, одним из показателей категории модальности в английском языке являются модальные глаголы. В современном английском языке есть восемь главных модальных глаголов: can, may, must,

shall, will, ought, need, dare. Интересно, что в учебниках, изданные в пятидесятых годах прошлого века, лишь can (could), may (might), must, ought, need представляются как модальные глаголы, а shall, will представляются как служебные слова (auxillary verbs). Это можно объяснить тем фактом, что модальные слова на самом деле тесно связаны с семантической характеристикой и с синтаксическими аспектами семантического характера. В некоторых источниках неопределенные формы глаголов to be и to have на английском языке также считаются модальными. В конце статьи автор суммирует все сказанное, и приходит к выводу, что модальные слова в английском языке и особенно модальность отличаются от других явлений тем, что они не являются независимыми, не могут выразить конкретное действие или конкретную ситуацию, они просто описывают модальность, то есть отношение говорящего к этому действию и ситуации.

Ключевые слова: английский язык, модальность, глагол, грамматика, категория

M.Mursalova

Functions of modal feathers in English Summary

Article is devoted to studying of modal verbs which have importance in English morphology. It is obvious that the problem of a research of a modality went a long way of development. The modality for the Azerbaijani and English languages is not the new phenomenon. Azerbaijani and English belongs to different language families. Therefore the modality can be considered a general characteristic of these languages. Even the category of a modality is considered one of the most important language events which communicate in different systematic languages. In article the author at first specifies category of a modality and its place in structure of language. Considers history of its research in the Azerbaijani linguistics. Then he addresses an object of research. That is he studies a modality in English. It turns out that, one of indicators of category of a modality in English are modal verbs. In modern English there are eight main modal verbs: can, may, must, shall, will, ought, need, dare. It is interesting that in textbooks, which published in the fifties the last century, only, may (might), must, ought, need are represented as modal verbs, and shall, will are represented as syntactic words (auxillary verbs). It can be explained with the fact that modal words are actually closely connected with semantic characteristic and with syntactic aspects of semantic character. In some sources uncertain forms of the verbs to be and to have in English are also considered as modal. At the end of article the author summarizes everything told, and comes to a conclusion that modal words in English and especially a modality differ from other phenomena in the fact that they are not independent, cannot express specific action or a concrete situation, they just describe a modality, that is the relation speaking to this action and a situation.

Keywords: English, modal verbs, verb, grammar, category

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.03.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 15.04.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Afaq Ramazanova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.